

Wprowadzenie

Pojawiające się niemal codziennie w środkach masowego przekazu informacje na temat zjawiska przestępczości należą do tych, które z oczywistych względów wywołują w opinii publicznej największe wzburzenie i zainteresowanie. Znacząca część z nich dotyczy spektakularnych zabójstw, działalności zorganizowanych grup przestępczych, porwań dla okupu, przestępstw o charakterze korupcyjnym, głośnych śledztw i toczących się przed sądem procesów z udziałem osób publicznych zasiadających na ławie oskarżonych. Nierzadko jednak pierwszą wiadomością jaka pojawia się w prasie, telewizji i internecie co do prawdopodobnego zaistnienia konfliktu z prawem karnym jest informacja o zatrzymaniu osoby. Ten procesowy środek przymusu jawi się odbiorcom jako narzędzie o dużym ładunku dolegliwości będąc często mylonym z tymczasowym aresztowaniem.

Cechą charakterystyczną polskiego ustawodawstwa procesowego począwszy od jego unifikacji w 1928 r., KPK z 1969 r. oraz obowiązującego stanu prawnego jest dopuszczalność krótkotrwałego pozbawienia wolności na długo jeszcze przed wydaniem prawomocnego wyroku. Ingerencja w prawo do wolności osobistej człowieka wpisana jest w specyfikę „prawnie uregulowanej działalności zmierzającej do wykrycia i ustalenia czynu przestępnego jego sprawcy, do osądzenia go za ten czyn i ewentualnego wykonania kary i innych środków reakcji karnej” stanowiąc swoisty kompromis pomiędzy realizacją wyznaczonych w ustawie celów procesu karnego (art. 2 KPK) a ochroną praw człowieka przed nadużyciami ze strony organów ścigania¹.

Zatrzymanie, podobnie jak środki zapobiegawcze, stanowi ingerencję organów państwowych w konstytucyjnie chronione prawo do wolności i nietykalności osobistej. Ten rodzaj procesowego pozbawienia wolności jest powszechnie akceptowany przez społeczność międzynarodową, czego wyrazem jest uniwersalny standard gwarancji praw osób zatrzymanych. Stosowanie tego środka przymusu dopuszczalne jest niezależnie od posiadanego przez zatrzymanego statusu procesowego, czy to podejrzanego, oskarżonego lub osoby wobec której istnieje jedynie przypuszczenie popełnienia przestępstwa albo świadka lub biegłego który nie wywiązał się z ciążących na nim obowiązków procesowych. Z uwagi na częstotliwość sięgania przez organy procesowe po ten środek przymusu już na wczesnym etapie postępowania karnego instytucja zatrzymania osoby odgrywa istotne znaczenie praktyczne w zabezpieczeniu prawidłowego przebiegu procesu, w tym trafnego rozstrzygnięcia w sprawie. O jego randze świadczy również fakt, że od momentu uchwalenia w 1997 r. Kodeksu postępowania karnego przepisy regulujące zatrzymanie były przedmiotem wielu rozstrzygnięć Trybunału Konstytucyjnego oraz Sądu Najwyższego, których skutkiem była konieczność zmiany stanu prawnego w celu jego dostosowania do standardów konstytucyjnych i międzynarodowych. Nie bez znaczenia były również te zmiany, które

¹ M. Cieślak, Polska procedura karna, s. 9.

przyczyniły się do rozszerzenia katalogu gwarancji praw zatrzymanego, w tym zwłaszcza informacji prawnej oraz możliwości uruchomienia przez zatrzymanego sądowej kontroli zatrzymania. Mimo przemian ustrojowo-prawnych, przywiązywania coraz większej troski do ochrony praw człowieka w procesie karnym, zatrzymanie nadal pozostaje jedną z najbardziej kontrowersyjnych instytucji, czego normatywnym wyrazem jest m.in. nowelizacja przepisu art. 247 KPK regulującego zatrzymanie i przymusowe doprowadzenie osoby do prokuratora².

Przedmiotem niniejszego opracowania jest próba możliwie wszechstronnego przedstawienia normatywnego oblicza instytucji zatrzymania osoby w polskim procesie karnym. Przyjęte ujęcie tematu pracy wymagało klasyfikacji i systematyzacji materiału normatywnego, a co za tym idzie konieczności opracowania projektująco-regulującego pojęcia obejmującego swoim zakresem nie tylko zatrzymanie z rozdziału 27 KPK, ale także te jego postaci, które uregulowane zostały w innych jednostkach redakcyjnych ustawy procesowej. Podstawowe pytanie jakie w tym zakresie powstało związane było z ustaleniem tego, co ma być przedmiotem analizy z punktu widzenia zasadności i celowości operowania tak sprecyzowanym pojęciem. Cała trudność od strony metodologicznej polegała na takim ustawieniu pracy, aby w ramach zbiorczej konstrukcji instytucji zatrzymania osoby możliwe było wspólne zaszeregowanie różnych środków przymusu, zbieżnych jednak z punktu widzenia prawnie wyznaczonych im przez ustawodawcę funkcji (zadań) i struktury, choć dotyczących różnego kręgu podmiotów stosujących zatrzymanie i ich adresatów, mających różny status prawny i stosowanych na różnych etapach przebiegu procesu karnego.

Stąd dla osiągnięcia podstawowego celu pracy jakim jest wykazanie zasadności posługiwania się konstrukcją zbiorczego pojęcia zatrzymania osoby niezbędna była analiza wszystkich postaci zatrzymania, a więc także tych, które nie zostały przez ustawodawcę ujęte w rozdziale o zatrzymaniu, a które z uwagi na zasadnicze cechy ich unormowania (charakter prawny, cele, podstawy, tryb i konsekwencje prawne stosowania) pozostają ze sobą oraz z zatrzymaniami uregulowanymi w rozdziale 27 KPK w takim stosunku zbieżności, że pozwala to na ich łączną klasyfikację i systematyzację. Mając to na uwadze punktem wyjścia (podstawą rozważań) uczyniono normatywne ukształtowanie rozdziału 27 KPK jako modelowe (wzorcowe) dla tego środka przymusu. Ponadto obok badania wzajemnych zależności występujących między różnymi postaciami zatrzymania, zadaniem jakie leżało u podstaw opracowania tak zakreślonego tematu było spojrzenie na instytucję zatrzymania osoby od strony gwarancyjnej, a więc zabezpieczenia prawnie chronionych interesów zatrzymanego i wskazanie na wspólny dla wszystkich jego postaci katalog uprawnień. Celem tego opracowania było również wskazanie ogólnych wyznaczników istniejącego w obowiązującym prawie karnym procesowym statusu osoby zatrzymanej. Dla osiągnięcia tak sprecyzowanych celów w pierwszej kolejności konieczne stało się wskazanie na te wspólne cechy poszczególnych zatrzymań, które uzasadniają rozpatrywanie ich z punktu widzenia tożsamyh elementów konstrukcyjnych. Wymagało to przede wszystkim zbadania wszystkich postaci zatrzymania, pod kątem kryteriów decydujących o ich wspólnym

² Ustawa z 27.9.2013 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania karnego oraz niektórych innych ustaw (Dz.U. z 2013 r. poz. 1247 ze zm.).

charakterze prawnym w tym zwłaszcza celu ich stosowania. W dalszej części konieczne było rozpatrzenie tego co stanowi przedmiot zatrzymania oraz ustalenie, kto stosuje zatrzymanie i wobec jakiego kręgu podmiotów może być one wykorzystywane. Obok analizy przesłanek zatrzymania przedmiotem rozważań uczyniono również tryb jego stosowania, a następnie gwarancje praw osób zatrzymanych.

Materiał normatywny ograniczono do powszechnego procesu karnego. Z uwagi na zakreślony temat pracy oraz przedstawione cele poza granicami rozważań pozostawiono problematykę tzw. zatrzymania pozaprocesowego jako, że nie odpowiada ono strukturze zatrzymań stosowanych dla celów ściśle związanych z postępowaniem karnym. Z tych samych względów z uwagi na odmienny charakter postępowania w sprawach nieletnich zrezygnowano z analizy zatrzymania stosowanego wobec nieletnich. Z kolei pominięcie analizy zatrzymania w sprawach należących do jurysdykcji sądów wojskowych, w sprawach o wykroczenia, w postępowaniu karnoskarbowym, a także uregulowanych w ustawach regulujących funkcjonowanie służb ochrony i bezpieczeństwa publicznego (Policja, CBA, ABW itp.) podyktowane było zbieżnością ich unormowania z przepisami KPK.

W związku z tym, że istotne wyznaczniki poczynionych w niniejszej pracy ustaleń konstrukcyjno-terminologicznych zostały całkowicie zakotwiczone w obowiązującym stanie prawnym za podstawową metodę służącą osiągnięciu celów pracy uczyniono metodę analizy dogmatycznoprawnej. Tak jest dlatego, że do zasadniczych zadań dogmatyki prawa należy wykładnia przepisów, ustalanie znaczenia pojęć prawnych, porządkowanie aparatury pojęciowej oraz wskazywanie postulowanych zmian w prawie³. Metoda ta odgrywa podstawowe znaczenie w badaniu określonych instytucji prawnych, ściśle zmierzając do określenia znaczenia obowiązujących przepisów. Najpełniej odpowiada ona wymogowi wiązania trafności i użyteczności przyjętej propozycji terminologicznej z analizą całościowego unormowania badanej instytucji prawnej. Posługiwanie się analizą dogmatycznoprawną spowodowało, że dla uzyskania wyznaczonych celów sięgano nie tylko do wykładni językowej, ale posługiwano się najczęściej argumentami celowościowymi i systemowymi. Zastosowana metoda analizy miała za zadanie usystematyzowanie szerokiego spektrum zagadnień pojawiających w związku z zatrzymaniem osoby, a z drugiej strony sformułowanie postulatów *de lege ferenda* i wskazań wobec praktyki stosowania tego środka przymusu.

Na koniec wskazać należy, że inspiracją dla niniejszego opracowania, będącego próbą całościowego spojrzenia na wieloaspektową problematykę związaną z unormowaniem instytucji zatrzymania osoby w polskim procesie karnym, były rady i sugestie śp. Profesora *Jana Grajewskiego* oraz wskazania kolegów – pracowników naukowych Katedry Prawa Karnego Procesowego i Kryminalistyki Uniwersytetu Gdańskiego. W tym miejscu podziękowania za okazaną pomoc w przygotowaniu pracy kieruję w stronę mojego promotora dr hab. *Wojciecha Ciesłaka*, obecnie Prof. UWM w Olsztynie. Za krytyczne i wnikliwe uwagi, których uwzględnienie wpłynęło na ostateczną treść pracy pragnę podziękować jej recenzentom: Prof. dr. hab. *Ryszardowi A. Stefańskiemu*, który sporządził również recenzję wydawniczą oraz dr. hab. *Sławomirowi Steinbornowi*, prof. UG. Osobne podziękowania

³ W tej kwestii zob. *J. Wróblewski*, Wybrane zagadnienia metodologiczne nauki prawa, s. 124–125.

Wprowadzenie

winien jestem Panu Mecenasowi adw. *Tomaszowi Kopoczyńskiemu*, bez którego życzliwości i okazanej pomocy wydanie niniejszej pracy byłoby niemożliwe.

W pracy uwzględniono stan prawny na dzień 20.2.2015 r. w tym ustawę z 27.9.2013 r. wchodzącą w życie w dniu 1.7.2015 r. oraz orzecznictwo i literaturę opublikowaną do tego momentu.

Gdańsk, maj 2015 r.

Łukasz Cora